

УДК 321.011(477)

КАЛИТЮК Лілія Олександрівна,

нач. відділу метод. забезпечення соц. роботи

Дніпропетр. обл. центру соц. служб для сім'ї, дітей і молоді

МОДЕЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ: ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Досліджуються ймовірні етнонаціональні моделі розвитку української держави.

Ключові слова: етнонаціональна модель, етнос, нація, національна держава.

Калытюк Л. А. Моделирование развития украинского государства: этнонациональный аспект

Исследуется этнонациональное моделирование развития украинского государства.

Ключевые слова: этнонациональная модель, этнос, нация, национальное государство.

Kalytiuk L. O. Modelation of the Ukrainian state: ethno-national aspect

The probable ethno-national models of Ukrainian state development are investigated.

Key words: ethno-national model, ethnic group, nation, nation-state.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток української держави є результатом процесу національного відродження. Однак слід зазначити, що становлення державності проходить під значним впливом зовнішньополітичних чинників, які не тільки проблематизують роль держави у глобалізованому світі, але й актуалізують проблему етнонаціонального моделювання розвитку української державності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробкою національних моделей державного будівництва в тих чи інших аспектах займалися чимало вітчизняних і зарубіжних дослідників, а саме: Ф. Бадер, Ю. Бромлей, В. Гельман, Е. Геллнер, А. Картунов, А. Крюков, А. Лейпхарт, А. Майборода, А. Мошак, С. Римаренко,

Дж. Ротшильд, Е. Сміт, Ж. Тощенко, Л. Шкляр та ін. Однак процес моделювання розвитку України з урахуванням етнонаціональних особливостей ще не знайшов свого висвітлення в сучасній науковій літературі.

Метою статті є побудова моделей розвитку української державності, ураховуючи реалії, сучасні тенденції та особливості організації етнонаціонального життя українського соціуму. Результати дослідження дозволять визначити характер розвитку сучасної української державності, напрями реформування і шляхи вирішення основних проблемних питань в етнонаціональній сфері суспільства.

Виклад основного матеріалу. Сенс моделювання майбутньої української державності полягає не в проектуванні стовідсотково ефективного державного механізму, а в усвідомленні призначення української державності, визначенні мети її існування та розвитку, найбільш оптимального, природного шляху до її реалізації.

Під моделлю в широкому сенсі в науці прийнято розуміти аналог, «замінник» оригіналу (зразок), що за певних умов відтворює властивості оригіналу, які цікавлять дослідника. Наприклад, американський філософ М. Вартофський розглядає моделі як «картини», що співвідносяться з чимось реальним [1, с. 37]. Існують різні підходи до моделювання розвитку державності, враховуючи її етнічну (національну) складову. Головним критерієм, на нашу думку, служать чинники гетерогенності й гомогенності суспільства [3, с. 8], тобто факт наявності або відсутності етнічного ядра, навколо якого відбуваються інтеграційні процеси.

У цьому контексті досить багато західноєвропейських учених, аналізуючи процес формування нації в різних країнах, вказують на два його шляхи, в основі яких також лежать фактори етнонаціональної складності суспільства [6, с. 87]. Це шлях «політизації етнічності», коли нація створює державу (нація-держава), і шлях «етнізації політики», коли держава створює націю з гетерогенних груп (державанація) [13, с. 87 – 91]. У першому випадку суспільство є етнічно однорідним, у другому – гетерогенним. Сутність другого підходу можна відобразити у формулі, яку приписують Ю. Пілсудському: «Не нація створила державу, а держава – націю». Квінтесенція ліберального (або територіального) націоналізму реалізується в рівнянні «нація» = «держава» = «народ». Тобто стосовно держави всі громадяни утворюють народ, а стосовно всього людства вони утворюють націю.

Згідно з концепцією «держава-нація», на думку М. Обушного, пріоритетне місце належить державі, яка створює всі необхідні умови для формування нації [6, с. 96]. Навпаки, автори концепції «нація-держава» основне місце відводять моноетнічній основі державного розвитку. Український дослідник А. Картунов виділяє в західній етнополітології три основні моделі взаємовідносин держави з етносами (націями) [4]. Прихильники першої точки зору («захисники плюралістичної перспективи») вважають, що держава повинна бути нейтральною ареною, на якій діють, протистоять і борються різні етнонаціональні групи. Другий підхід, відомий ще як теорія «центр-периферія» або «внутрішній колоніалізм» передбачає, що держава є відносно автономною силою, керівні кола якої переслідують свої власні корпоративні інтереси, спрямовані на утримання влади. Третя точка зору, відома також своїми симпатіями до теорії «плюралістичного суспільства», розглядає державу як інструмент якоїсь однієї нації, яка бере під свій контроль державний апарат.

Перша модель, яку ми назвали «конкурентною», базується на різнокомпонентності суспільства. Зауважимо, що досягти нейтральності держави проблематично. Другу модель можна назвати «бюрократичною». Тут інтереси етнічних спільнот займають одне з останніх місць, а головне, з представників яких груп складається «бюрократична верхівка». Третя модель – «домінуючої нації». Вона найбільш прийнятна для моноетнічних країн.

Інша класифікація розроблена американським дослідником Дж. Ротшильдом, який запропонував такі три етнонаціональні (етнополітичні) моделі: «вертикальної ієрархії», «паралельної сегментації» і «перехресної сітки» [12, с. 441]. У разі вертикальної ієрархії всі площини суспільного життя підпорядковані етнічній вищості або субординації. При паралельній сегментації кожна етнічна група стратифікована в соціально-економічних параметрах і її представляє політична еліта. В умовах моделі «перехресної сітки» кожна етнічна група представлена в різних видах діяльності і виконує різні економічні функції. Якщо перша модель нагадує тоталітарну модель, то друга – перехідна від авторитарного режиму до демократичного, близька за змістом до «конкурентної» моделі. До неї можна віднести «корпоративну» і «кланову» демократію. Модель «перехресної сітки» має демократичний характер, їй властива гармонійна взаємодія різних етнічних груп у

різних суспільних сферах життя. Але така модель може існувати тільки в ідеалі, тому немає гарантії майнової рівності, рівного представництва етнонаціональних груп у політичних організаціях, органах влади тощо. Перша модель спрямовує державну політику до побудови більш моноетнічного політичного організму, дві останні обумовлені факторами етнонаціональної складності суспільства, тому налаштовані на поліцентричний характер організації.

Щодо сучасної української державності, на думку Л. Шкляра, можна припустити мінімум чотири можливі моделі розвитку з урахуванням фактору геополітики та етнічності [2, с. 111 – 112]. Перша модель – ідея «поліетнізму», заснована на уявленні про багатоетнічну структуру моделі населення України. Звідси бажання прихильників цієї концепції екстраполювати на український ґрунт політику федералізації. Друга модель ґрунтується на ідеях щодо України як держави, де змагаються за політичне, інтелектуальне, ідеологічне та культурне лідерство два етноси: український і російський. По суті дана концепція пропагує ідею «двоетнічності». Третя етноідеологема пов'язана з ідеєю «моноетнічності» українського суспільства і має прихильників переважно серед представників націоналістичної ідеології. Четверта концепція побудована на уявленні про поділ українського суспільства на титульний етнос та етнічні меншини. Якщо проаналізувати дві останні моделі, то можна дійти висновку, що принципової різниці між ними немає. У цілому вони представляють одну етноконцентричну, або етнократичну, модель. Першу і другу моделі також можна поєднати, тому що на шляху реалізації концепції «двоетнічності» заважають представники інших етносів, наприклад, кримсько-татарського.

Отже, запропоновано три моделі розвитку української державності з огляду на такі фактори: етнонаціональна складова суспільства, ментальність українського народу, сучасні тенденції розвитку, досвід управління, традиції державного будівництва тощо. До першого рівня належать репресивні моделі, які мають найменші можливості для реалізації (нацистська або фашистська, націоналістична). До другого – помірні, а саме: перспективні (етноцентрична, поліцентрична), перехідна (декларативна) і проміжна (культуроцентрична).

Слід зазначити, що побудова нацистської або націоналістичної моделі, на перший погляд, неможлива, враховуючи особливості національної психології та

історичні традиції держави. На виборах до Верховної Ради України у 2012 р. відверто антисемітське і русофобське ВО «Свобода» отримала підтримку більше ніж 10 % виборців, що обумовлює гіпотетичну перспективу побудови націоналістичної моделі держави за умови збігу певних обставин.

Культуроцентрична модель являє собою часткову реалізацію етноцентричної або етнократичної, але має обмежену перспективу. Вона ґрунтується на популяризації в суспільстві українських народних традицій, звичаїв тощо. На початку становлення сучасної української державності були спроби її використання.

Декларативна модель виникла із радянської моделі державності, коли існували «подвійні стандарти»: меншість (переважно «верхівка» суспільства) сповідувала одні цінності, принципи і норми моралі, а більшості населення прищеплювалися інші, переважно ідеологічні настанови. Декларативна модель може асоціюватися з ліберальними політичним режимом, але має тенденцію до поліархії. Також можливий результат її трансформації – формування змішаного політичного устрою не здатного відповідати основним вимогам демократії.

Уявлення про пограничність України, що історично закріплено в суспільній свідомості, сприяє реалізації політики «двовекторності» або «багатовекторності». Нинішня владна політико-управлінська еліта знаходиться на роздоріжжі асоційованого членства в ЄС чи в Митному союзі.

Поліцентрична модель є альтернативою етноцентричної і базується на твердженні про поліетнічність українського суспільства, що може сприяти федералізації держави. Іншими словами акценти державного будівництва зміщуються від концепції «національної держави» в бік «мультикультурного суспільства». Серйозна критика поліцентричної моделі стосується її здатності підтримувати політичну стабільність. Інтереси та ціннісні орієнтації мешканців різних регіонів та етносів за такої моделі можуть істотно різнитися. Суспільну консолідацію досягти складно, але все ж можливо за рахунок компромісів і вироблення прийнятних рішень, що ухвалюються всіма учасниками. На загальнодержавному рівні домінують цінності тієї суспільної групи, яку підтримує виборець. Наслідком цього стає перманентна зміна правлячих груп еліт, а також нагальна потреба у формуванні коаліцій.

В українській науковій і публіцистичній літературі поширене уявлення про те, що етноцентрична, або етнократична, модель розвитку української держави

обумовлена такими ознаками. По-перше, визнання того, що Україна не є в повному розумінні поліетнічною державою. Більшість населення належить до титульної нації (близько 80%), близько 95% території країни є ареалом розселення одного етносу. Тому український етнос становить ядро, навколо якого будується політична організація. По-друге, визнання того, що український етнос є єдиним державотворчим. По-третє, формування єдиного культурного та інформаційного простору передбачає збереження статусу єдиної державної мови – української. По-четверте, введення пропорційності представництва всіх етнічних груп у державній владі. По-п'яте, унітаризм (територіальний і світоглядний) передбачає високий рівень згоди щодо цілей, цінностей, настанов.

Отже, розвиток етноцентричної (етнократичної) моделі розвитку сучасної України передбачає, передусім, залучення механізмів національного самозахисту титульного етносу (стосується мови, культури, представництва у владі тощо) і відпрацювання практичних заходів адаптації національних меншин до нових умов у поліетнічному суспільстві як передумови формування основи для впровадження гуманоцентричної моделі розвитку, яка характеризується іншим рівнем солідарності громадян країни. Така модель пов'язана з гуманістичним поглядом особи і народу на власні і чужі цінності, шануванням різного способу життя, природного права кожної нації на державне самовизначення [7]. Модель розрахована на далеку перспективу і багато в чому буде залежати від зовнішніх обставин, тенденцій загальносвітового розвитку.

На підставі аналізу літератури пропонуємо трансформацію чинної моделі титульного етносу і національних меншин у чотири моделі етнонаціонального моделювання розвитку української державності і два напрями її еволюції: 1) у напрямку загальносуспільної демократії, а від неї до космополітичної моделі; 2) у напрямку до двоетнічної моделі, а від неї до націоналістично-етнократичної, з огляду на українську національну і регіональну ідентичності, легітимність етнонаціонального моделювання в контексті національної безпеки в умовах глобалізації (рисунок).

Моделі розбудови української державності

Висновки. Згідно з концепцією «нація – це народ», який має власну державність, для України з її поліетнічним населенням можливі дві моделі розвитку держави: 1) поняттям «українська нація» будуть охоплені лише етнічні українці, 2) під «українською нацією» розумітиметься політико-державна спільність усіх громадян.

Список використаних джерел

1. **Вартофский М.** Модели: Репрезентация и научное понимание / М. Вартофский ; общ. ред и послесл. И. Б. Новикова, В. Н. Садовского. – М. : Прогресс, 1988. – 508 с.
2. **Глотов Б. Б.** Етнополітичні процеси в сучасній Україні : навч. посіб. / Б. Б. Глотов, Л. О. Калитюк. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2009. – 218 с.
3. **Калиновский Ю. Ю.** Выбор и реализация этнонациональной модели в процессе государства : автореф. дис. ... канд. полит. наук : 23.00.02 / Калиновский Юрий Юрьевич ; Университет внутренних дел. – Х., 1999. – 17 с.
4. **Картунов О. В.** Вступление в этнопологию : науч.-учеб. пособие / О. В. Картунов. – Режим доступа : politology.ifastnet.com/index.php?name=Pages&op=page&pid=82.
5. **Липинский В.** Письма к братьям-хлеборобам: об идее и организации украинского монархизма: расписные 1919 – 1926 / В. Липинский. – 2-е изд. – Нью-Йорк : Булава, 1954. – 470 с.

6. **Обушный М. И.** Этнос и нация: проблемы идентичности / М. И. Обушный. – М. : Укр. центр духов. культуры, 1998. – 204 с.

7. **Павлюк С.** Драматичность процесса самоидентификации украинской в современных условиях: власть и общество / С. Павлюк // Украина – проблема идентичности: человек, экономика, общество. – Режим доступа : [www.kennan.kiev.ua/kkp/content/publications/conf books / Lviv_text.pdf](http://www.kennan.kiev.ua/kkp/content/publications/conf_books/Lviv_text.pdf).

8. **Ребет Л.** Теория нации / Л. Ребет. – Мюнхен: Современная Украина, 1955. – 199 с.

9. **Рымаренко С. Ю.** Права нации и права человека: между Сциллой и Харибдой / С. Ю. Рымаренко. – М. : Мировоззрение, 2005. – 78 с.

10. **Смит Е.** Национальная идентичность : пер. с англ. / Е. Смит. – М. : Основы, 1994. – 224 с.

11. **Шейко А. С.** Традиция как фактор саморазвития общества : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 09.00.03 / Шейко Ольга Станиславовна ; Запорожский гос. ун-т. – Запорожье, 2001. – 19 с.

12. **Этническая** ситуация и конфликты в государствах СНГ и Балтии. Ежегодный доклад 2005 / под ред. В. Тишкова, Е. Филипповой. – М. : УОП ИЭА РАН, 2006. – 462 с.

13. **Bader V.-M.** Rassismus, Ethnizität, Bürgerschaft: Soziologische u philosophische Überlegungen / V.-M. Bader. – Munster : Westfal. Dampfboot. – 1995. – 181 s.